

ARTEEN ARTEKO ELKARRIZKETA

Jon KORTAZAR

Gauza jakina da Juan Mari Lekuonak (1927-2005) *Mimodramak eta ikonoak* (1990), bizirik zen artean argitaratu zuen azken poema liburua ontzera-koan oso kontutan hartu zituela literaturaz gain beste arteak, eta poema liburu hori arteen eta literaturaren arteko elkarrizketa gisa ulertu zuela. Eta liburuan poesiak lan egiten du erreferentzia kulturalekin, eta, batez ere, beste arte-
etako aipamen jantziekin.

Era berean, oso ezaguna da Juan Mari Lekuonaren poesiaz arduratu diren-
entzat *Ilargiaren eskolan* (1979) poema bilduman gure artean oraindik oso urria zen literaturaren eta zinemaren arteko elkarrizketaz arduratu zela, benetan garai haietan, euskal letretan surrealismoaren gorakada ezaguna bihurtuko zen egunetan, oso berria zen elkarrizketa interartistikoa sortuz.

Gure gaurko helburu xumea hauxe izango da: *Mimodramak eta ikonoak* lanean agertzen diren aipamen artistikoak bildu eta haiei buruzko ohar arin batzuk adierazi. Bilketa lanean, Juan Mari Lekuonaren beraren laguntza izan genuen. Gure etxean gordetzen diren *Mimodramak eta ikonoak* liburuaren lau aleetako bat aipatzekoa da, zeren Juan Mari Lekuonak eskuz idatzitako oharrez aberastua agertzen baita. Oharrok, hain zuzen ere, liburuan agertzen diren aipamen artistikoaz dira. Ziurrenik, literaturaren eta arteen arteko elkarrizketa horretaz lanen bat nerabilela buruan aipatuko nion Juan Mari Lekuonari, eta hark, laguntza eman nahiez edo, hartuko zuen bere gain datuak arakatzeko lan hori.

Beraz artikulu honek atal bi izango ditu. Lehenean, Juan Mari Lekuonak idatzitako oharren zerrenda aurkeztuko dugu, horrela *Mimodramak eta ikonoak* liburuaren barnean ezaguna ez den oharren zerrenda originala aurkeztuz. Bigarrenean, datu multzo horri buruzko hausnarketa txiki bat egingo dugu, literatura kritikaren alorrean diren teoria batzuk abiapuntu gisa hartuz.

1. DATU BILKETA JUAN MARI LEKUONAREN BEGIETAN

Hau da Juan Mari Lekuonak liburuari egindako oharren zerrenda. Oraingo honetan transkripzio lana besterik ez dugu egingo. Ohi dugunez, ahal denean dagoen-dagoenean adierazi dugu jarritakoa, nahiz eta gazteleraz agertu oharra: “arquitectura” adibidez, edo letra larriaren eta txikiaren arteko aldaketak gertatu, edo markaren bat ahaztu: adibidez, iturriko musika” lehen kakotxak agertu gabe, edo gidoi gabe: “alegorikoa”. Inoiz silaba bat ahaztu zaio eta “sidala” idazten du “siderala”ren orde; lehena hobetsi dugu gure zehaztasunaren eraginpean. Poema testuan “hargin” zuzen agertzen da, baina “argin” ostera oharrean. “Ortzadar” poeman agertzen den errepikapena, “margoturiko = pintura” bitan agertzea egileak berak horrela jarritakoa da. Juan Mari Lekuonak zalantza agertzen du “deseinu” hitzaren eta “diseinu”aren artean. Biak erabiltzen ditu eta gehiago “deseinu”; eta batzuetan oso argia da “deseinu”ren idazkera; inoiz testuan “diseinu” agertu arren, “deseinu” jarri du oharrean. Horregatik, arreta berezia jarri dugu hots horretan eta tokian tokikoa transkribatu da, inoiz aldaki biak eman dituelarik poema bati jarritako oharretan, “San Martin Txiki”n gertatzen den bezala.

Inoiz, eta hau ere ohi dugun bezala, parentesi karratuen artean jarri dugu idazleak ezabaturiko eta txartzat emandako esaldia:

1. Obertura poema.
 - “obertura”, opera = musika
 - “hots joa”, Tantan = musika
 - “pinakoteka” = pintura
 - “izuen genesisia irudikatzen” = pintura
 - “harri estanpatu” = pintura
2. Auria poema.
 - “turuta” = musika
3. Oihanean poema.
 - “semitonalaren” = musika
4. Estigmak poema.
 - “okreak” = pintura
5. Magma poema.
 - “magma” = pintura
 - “taula” = pintura
 - “hormirudi” = pintura
 - “Totemak kerantzatzuz” = pintura
 - “figurazio” = pintura
 - “molduretan” = eskultura

- “traktatua” = literatura
- “erretaula” = eskultura
- “ideograma” = sinbologia, irudi konbentzionala
- “margoen kapera” = pintura

6. Erretaula poema

- “erretaula” = eskultura
- “abstratuan” = pintura
- “koloretako ideiak” = pintura
- “ikatz-mehatxu”, “urdin-ugaltasun”, “gorri-sastada”, “gaiztain bidaia” = pintura
- “gestu erritmiko” = dantza
- “lelo-hots” = musika
- “brodadura kordelatua” = eskultura

7. Alegoria poema.

- “antzirudia” = pintura
- “kobazuloaren egitura” = arquitectura

8. Racconto 1 poema.

- “Racconto” = literatura (oral)
- “Kantajario” = literatura (oral)
- “leienda” = literatura (oral)

9. Racconto 2 poema.

- “Racconto” = literatura (oral)
- “poema zahar” = literatura

10. Espeleofobia poema.

- “mamua antzaturik” = pintura
- “fikzioan” = pintura onirikoa
- “sikodrama” = etimologikoki literaturan

11. Zirrakoak poema.

- “hil-baleta” = dantza
- “armarri” = eskultura
- “fosildun geometria” = pintura

12. Lilura zurbilak gauean poema.

- “zeluloide” = zinema
- “zinemaskopean” = zinema
- “a capella” = musika
- “xirulak” = musika
- “zeremonia” = liturgia
- “hitza” = literatura

13. Amiltzean poema.

- “iturriko musika” = musika
- “halabeharrezko hitza” = literatura

14. Amaren altzotik poema.

- “akorde disonatuak” = musika
- “arkeodrama” = literatura
- “grabaturik” = grabadoa (deseinua) sinbologia (deseinua)

15. Oihaneko drama poema.

- “drama” = literatura
- “sala doratua” = arkitektura
- “gainezkaldi idilikoa” = literatura
- “kontsumazioko poema” = literatura

16. Herio poema.

- “puzlea” = pintura, arte txikia (deseinua)
- “airea” = musika
- “leiho moretan” = arkitektura
- “requiem doinuetara” = musika

17. Otsail poema.

- “argiaren paleta” = pintura
- “akordea” = musika
- “dantzaren koroa” = dantza
- “dunboak konpasean” = musika
- “braustan” = dantza
- “parada” = dantza
- “anfiteatroa” = arkitektura
- “sehaska-doinu” = musika
- “melisma” = musika

18. Bedatse poema.

- “txaplasta miniatu” = pintura
- “incipit platereskoak” = pintura
- “orfeoi hotsa” = musika
- “atriletik” = musika
- “makrokonzertuak” = musika
- “fabordon” = musika
- “Bafleetan” = musika
- “musikak” = musika
- “kupula” = arkitektura
- “alegorikoa” = pintura
- “agerleku” = arkitektura
- “erronda-kantuek” = musika
- “urreztatu paisaia” = pintura

19. Ekain poema.

- irradan = dantza
- zaldabaian = musika
- “psalmo” = literatura
- erritmo-iktus = musika
- Mafroesfera = arkitektura

20. Agor poema.

- “bodegoia” = pintura
- “arpegio” = musika
- “hexagonoetan = pintura / diseinu
- diadema = arte txikia (diseinu)
- anbar grisa = gemologia

21. Larrazken poema.

- “kalostro” = arkitektura
- “eskala kromatikoa” = pintura / musika
- “tailer” = estetika
- “opaloa” = gemologia
- “erosta-aire” = literatura/ musika
- “ikatzka” = pintura
- “katafalko” = altzaria (diseinu)

22. Eguberri poema.

- besta = dantza
- zeremonia = liturgia
- esferak = pintura/ geometria (diseinu)
- “oleska” = [literatura tradiziokoa] diseinua
- “eliptiko” = pintura/ geometria (diseinu)
- “bobedazpi” = arkitektura
- “edontzi gorri” = arte txikia
- izarren geometria = pintura/ geometria
- “hitzak” = literatura

23. Artizar poema.

- “diamante ertaina” = arte txikia
- “ate ederra” = arkitektura
- “harresi” = arkitektura
- “arkua” = arkitektura
- “gotorleku” = arkitektura
- “izarkara” = pintura / geometria (diseinua)
- “esfera” = geometria (diseinu)
- “domina” = arte txiki”
- zizelkaturiko lege = eskultura

- leioa = arkitektura
- nerbadura gotikoa = arkitektura
- dorre sidela = arkitektura

24. Eguzki poema.

- “ate-leiho” = arkitektura
- argin maisu= arkitektura
- atariak = arkitektura
- saieterak = arkitektura
- gela doratuak = arkitektura
- hitz-ikur = literatura
- heraldika = literatura/ eskultura
- armarriak = eskultura
- morea = pintura / kolore
- abside = arkitektura
- arrosa = arkitektura
- deseinua= pintura
- anagrama= diseinua/ geometria
- Venus
- profilak = diseinua
- xuritzenago = pintura
- laburu = diseinua / p.
- gurpil estilizatu = diseinua

25. Ilargi poema.

- eraztuna = arte txikia
- antzesleku = literatura
- jarleku = arkitektura
- ispilu = arte txiki
- jauzkari = dantza.

26. Hodei poema.

- abstraktu = arte plastiko (diseinu)
- “masa”, “kolore”, traza” = pintura
- poemak = literatura
- atea = arkitektura
- hierofania = literatura
- “fazistola” = altzari / arte txiki

27. Tximist poema.

- berde-morea = pintura
- dorre-almenadiak = arkitektura
- topazio = gemologia
- eraztun = arte txiki

28. Ortzadar poema.

- zazpi kolore = pintura
- zazpi xingolez = arte txiki
- beloa = arte txiki (diseinu)
- gerrikoa = arte txiki (diseinu)
- baldakino = arkitektura
- damaskinatua = arte txiki (orfebreria)
- ispilu = arte txiki
- erran zuhurra = literatura
- margoturiko = pintura
- margoturiko = pintura
- zubia = arkitektura
- arkua = arte txikia
- arkitektura = arkitektura

29. San Martin Txiki poema.

- zaldi ferrazko leiho = arkitektura
- peristefanon = literatura
- kantua = literatura/ musika
- etimologiak = literatura
- ritornello = (bihurkia) literatura
- mozorro = literatura antzerkia
- arketipoa = diseinua
- [lazare] zubia = arkitektura
- mimodrama = literatura
- parabola = literatura
- absidea = arkitektura
- bizi-zuhaitza = pintura
- ajedrezatuaz = diseinua
- purpurazko kaliza = arte txiki

30. Atarrabi poema.

- leihoteria gotiko = arkitektura
- brodadura = diseinu, arkitektura
- esmaltatu = artegintza
- tolestura orribiko = diseinu
- lauzak = arkitektura
- dekretalak = juridikoa
- koilarea = diseinua
- ipuinez = literatura
- mozorrotu = antzerkia
- esaera zahar = literatura (ahozkoa)
- koilarea = arte txiki

31. Bereterretxe poema.

- hilarria = eskultura
- enblematika = diseinu
- khantorea = literatura/ musika
- eresi = literatura/ musika
- kantua = literatura/ musika

32. Axular poema.

- manierismo = eskultura
- erretorika = literatura
- mintzo barrokoa = ahozko literatura
- lauki = pintura
- hitz eta esaldi = literatura (ahozko)
- zutabe, moldura = arkitektura
- baxuerliebe = eskultura
- arkitektura = arkitektura
- kantika = literatura
- liburu = literatura
- etikaren ateak = literatura

33. Berdabio poema.

- kantu eta ele = literatura (ahozkoa)
- omenka ederretsiz = literatura (leiendak)
- kantuz = literatura/ musika
- xirula = musika

34. Barandiaran poema

- sei koloreko, sei aurpegiko = pintura, diseinua
- kubo magikoa = diseinua
- okrea = pintura
- megalito = eskultura
- mitoa = literatura
- liburua = literatura
- katedralea = arkitektura
- hiria = diseinua
- kronlexa = eskultura
- teila = arkitektura
- hilobi = arkitektura
- margo = pintura
- egitura = arkitektura
- ele zahar = literatura (ahozkoa)
- erlatuetan = literatura
- Arkeogaiak = arkeologia
- mitoak = literatura

- itinerarium mentis = literatura
- mimodramak = literatura
- ikonoak = diseinu

Ondoren, zerrenda osoaren ostean dator batuketara hau:

- musika: 34
- pintura: 39
- eskultura: 14
- literatura: 51
- diseinua: 29
- dantza: 9
- arkitektura: 45
- zinema: 2
- liturgia: 2
- estetika: 1
- gemologia: 3
- arte txikia: 12
- juridikoa: 1

2. ARTEEN ELKARRIZKETA INTERSISTEMIKOA

Lehendik ere aipatua izan den gaia da Juan Mari Lekuonaren *Mimodramak eta ikonoak* lanean arteak izan duen garrantzia eta nola jokatu duen arteak sortze prozeduran. Horrela, Amaia Iturbiderek eta Sebastián García Trujilloarekin batera egindako *Leiho-oibalen mugetan* (1997) lanean aipatu genuen poema liburu horretan arteen arteko elkarrizketak izandako pisua eta joera. Nahiz eta orduan batez ere Jorge Oteizaren irudian oinarritu azterketa. Ondoren, Amaia Iturbidek berak lan oso bat eskaini zion gaiari: *Mimodramak eta ikonoak gidari, estetikan barrena* deituriko liburua, 2001. urtean Becerro de Bengoa Saria irabazi zuena.

Gure bidean, baina, hiru-lau zertzelada eskainiko ditugu aztertzen ari garen prozedura honi buruz, alde batera utzirik zein neurritan egokia den Juan Mari Lekuonak berak eginiko zerrendapenaren irizpidea. Ziur nago batek baino gehiagok beste era batera jarriko zuela hemen agertzen diren sailkapen mota, edo hitz hau edo bestea beste arte baten barnean jarriko zukeela. Baina ez naiz arazo horretan sartuko, eta egokitzen joko ditugu Juan Mari Lekuonak emandako irizpidea eta zerrenda bera.

Elkarrizketa interartistikoa gertatzen denean, literatura eta beste arteak batera agertzen direnean, garbi dago egileak testuaren aberastasunaren alde

egiten duela. Literatur teorikoek bost elkarrizketa mota desberdintzen dituzte prozedura aztertu nahiez.

Lehen-lehenik literatur konparaketaren barnean ikusten ditugu arteen eta literaturaren arteko elkarrizketa:

La interacción entre arte y literatura ha constituido uno de los objetos privilegiados de la literatura comparada como ámbito disciplinar. En un determinado estadio histórico del comparatismo, el estudio de esta interacción se dirigía más a determinar las relaciones de genealogía entre obras, fenómenos o tradiciones que a explorar los fundamentos teóricos que justifican o invalidan la comparación ... La trama conceptual del comparatismo conoce así un progresivo desplazamiento de la noción de influencia en favor de la noción de modelo o de analogía (Cabo, Rábade, 2006, 379-380).

Teoriko hauen lana jarraitzen badugu, batez ere bost azterketa molde banatzen dituzte. Genealogikoa, hau da literaturaren nagusitasuna onartuz, literaturak nolako eragina izan duen arteetan aztertzen duen eremua (Cabo, Rábade, 2006, 379); analogikoa, arteen eta literaturaren arteko lotura zein den aztertzen duena, eta guretzako oso erabilgarria izango dena (Cabo, Rábade, 2006, 380); joera semiologikoa, non batez ere literaturak zinemarekin eta musikarekin duen lotura aztertzen den (Cabo, Rábade, 2006, 384-386); azterketa erretorikoa, non literatura pinturarekin jartzen den harremanetan (Cabo, Rábade, 2006, 386-387), eta soziologikoa, literatura arteen museoan sartzen den momentuan (Cabo, Rábade, 2006, 387-390).

Bost bide horiek jarraituko ditugu, baina hasi aurretik hobe dugu sarrera txiki bat eskaintzea. Garbi dago elkarrizketa horrek funtzio bat betetzen duela idazle baten estetikan. Juan Mari Lekuonaren *Mimodramak eta ikonoak* liburua bere idazkera ohiturekin idatzia da. Eta egilearen ohitura bat zen liburua idatzi ahala beste liburu bat itzultzea; sorkuntza prozesua eta itzulpengintza prozesua oso batera datoz, eta era beran biak osatzen dira irakurketa prozesuarekin. Poetak sorkuntzarako erabiltzen zuen bide horren adibideak ugariak dira eta oso ezagunak gure artean. Adibidez, ezaguna da *Mimodramak eta ikonoak* liburua idazten zuen artean San Buenaventuraren filosofia izan zuela buruan, baina ez da hain ezaguna liburu hau idatzi ondoren, eta, agian, liburua ideiak buruan zituela, Clara Janés poeta espainiarraren *Emblemas* liburua itzuli zuela euskarara, 1991. urteko udan. Bada, liburu horren hitzaurrean hauxe dio Clara Janés-ek bere poetikari buruz:

Esteticismo y culturalismo serían los principales resultados concretándose en una técnica que esquemáticamente, consiste en nombrar objetos bellos, emplear un lenguaje exquisito, dar relieve análogo a todos los elementos poéticos y evitar el prosaísmo y la expresión directa, objetivando a través de figuras históricas (Janés, 1991, 12).

Pasarte Juan Mari Lekuonak azpimarratua da eta astiro irakurtzen badugu ikusiko dugu *Mimodramak eta ikonoak* liburuari ezarri diezaiogun poetikaren laburpen bat izango dugula:

- Estetizismoa eta kulturalismoa poesiaren oinarri gisa.
- Objektu ederren aipamena.
- Hizkera jasoaren garrantzia.
- Elementu poetiko guztiak maila berean agertzen dira.
- Itsuskeriatik ihes egitea.
- Irudi historikoen bidezko analogia.

Paralelismoa baina ez da hor bakarrik bukatzen, zeren “Enblematika” deituko dio Juan Mari Lekuonak *Mimodramak eta ikonoak* liburuko atal bati, nahiz eta aitortu behar den oso zerikusi gutxi dutela Clara Janésen poesiak eta Juan Mari Lekuonarenak, haren laburtasun eta txikitasunak eta honen oparotasunak. Baina literaturan askotan gertatzen den bezala idazle bik antzeko irudiak darabiltzate euren lana osatzeko orduan.

2.1. Genealogia

Ikusi dugunez, konparaketa egiteko bide honek batez ere aztertzen du nola eragin duen literaturak beste arteetan, nola jaio diren hauek haren uretatik, nola jaio zen zinemaren kontagintza nobelaren kontagintzatik. Metodo horrek ez luke bide handirik zabalduko Juan Mari Lekuonaren poema liburuan arteak duen eragina aztertzeko orduan. Nik esango nuke alderantziz dela, lehenik dela artea eta ondoren literatura. *Ilargiaren eskolan* poema liburuaren kasuan adibidez, garbi dago ekfrasia egiten duela Juan Mari Lekuonak. Poesiak pintura baten edo artean agerturiko irudi baten deskribapena egiteari deritza ekfrasi. Horrela, Jokin Zaitegiren “Tori nire edontzia!” poema artzain edalontzi baten agertzen den irudiaren deskribapena izango litzateke. *Ilargiaren eskolan* liburuak filma aukeratu du ekfrasia egiteko. Eta hementxe dugu Juan Mari Lekuonaren poesiaren ezaugarri bat: teknika klasikoa da, Horaziok berak aipatu zuen “Ut pintura poiesis”, baina traza modernoak ematen dizkio filma aukeratzen duenean bere teknika lantzeko, eta irudi modernoari buruzko poesia da berak lantzen duena.

Eta aztertzen ari garen *Mimodramak eta ikonoak* honetan ere badirudi artea eta Jorge Oteizaren pentsakizuna izan zela lehenik, eta ondoren etorri zela poesia, baina jada ez artearen deskribapen huts gisa, baizik eta artea tesuan integraturik, arteen arteko analogia bilatuz, eta artea beste kontzeptu ideal baten menpe jarritz, hau da, Euskal Herriko historia kulturalaren narrazioaren menpe jarritz. Nabarmena eta aipagarria da nola desagertu den ekfra-

sia teknika gisa, Juan Mari Lekuonak ez baitu egiten liburuan arte lanen deskribapenik, artea integratu egiten baitu.

Goiago aipaturiko Clara Janés-en hitzaurre horretan bada beste pasarte bat Juan Mari Lekuonak azpimarratu zuena. Holaxe dio:

Llegué también yo a cierto esteticismo y emprendí otro rumbo poético que incluye el cantar el objeto (Janés, 1991, 13).

Objektuen, edo pertsonaia historikoen deskribapenak ditugu hemen, baina jada teknika ez da *Ilargiaren eskolan* erabilitakoa. Objektua eta kontzeptua bihurtu dira estetika horren abiapuntu nagusiak.

2.2. Analogia

Konparatismoaren alderdi horretako azterketa historikoetan ere literaturak bere nagusitasuna agertzen badu ere, gure helburua beste bat izango da: Juan Mari Lekuonaren poesian gertatzen diren arteen eta literaturaren arteko loturak aztertzea beste barik.

Fernando Cabok eta María do Cebreiro Rábadek hauxe adierazten dute analogiaz hitz egiterakoan:

La concepción del lenguaje como 'la semiótica capaz de traducir todas las semióticas' por decirlo en la célebre formulación de Hjelmslev, parece operar como telón de fondo de muchas aproximaciones al espacio interartístico, bajo un presupuesto teórico muy determinado y, cuando menos, cuestionable. Nos referimos a la idea implícita del lenguaje como tenor y vehículo de comparación entre los distintos modelos (Cabo, Rábade, 2006, 380).

Juan Mari Lekuonaren poesia arteez baliatzen da, agian, ez soilik estetizismoa azpimarratzeko, baizik eta bere indar estetikoa goratzeko.

Arlo honetan Juan Mari Lekuonak arteen hizkuntzen barnean gertatzen den batasuna azpimarratu nahi duela dirudi. Arteak hizkera berri dira, Clara Janés-ek nahi zuen "objektuen deskribapena" ren bidetik. Ekfrasia alde batera utzi badu, arteen arteko loturan sinesten duelako da, arteen hizkuntzen arteko parekotasunean, azken batean. Bera poesiaz ari da, noski, baina begia beste sorkuntza estetikoetan jarri du, hizkuntza poetikoa nahiko ez balitz bezala edertasunaren adierazpidean, hizkuntza poetikoaren ezintasuna azpimarratuko balu bezala. Horregatik integratu ditu arteak bere lanean, horregatik urrundu da ekfrasitik, ez delako kontua orain pinturaren (edo zinemaren, berdin dio) deskribapena, hizkuntza guztien orfeoia batera jo behar duelako edertasunaren xerka.

2.3. Semiologia

Eremu eta bide teoriko hau aztertzerakoan, kritikoez paradigma semiologikoa literatura eta musikaren arteko analisiak egiteko erabiltzen dute, eta azterketa horrek kontutan hartuko luke, alde batetik, posible dela literatura-aren eta musikaren arteko konparaketa egitea poetikotasunean eta sinbolizazio prozesuetan oinarrituz, eta, bestetik, arazoak ikusi, zeinu linguistikoa eta musikala desberdinak direlako (Cabo, Rábade, 2006, 385).

Juan Mari Lekuonaren zentzu musikala alde bitik dator.

Lehenik, poesiaren eta musikaren artean sortzen den erritmoan oinarrituko litzateke, eta bestetik, musikaren aipamenetan gorpuztuko litzateke. Erritmoa begiraturaz gero, ikusiko dugu Juan Mari Lekuona Nikolas Ormaetxea Orixek atunduriko sistema erritmikoaren jarraitzailea dela. Esan nahi da, bertsoaren erritmoa hitzen silaba kopuruak oinarritzen du, eta beraz, aztertzerakoan kontuan hartu beharko dugu nola besarkatzen diren silaba kopuru desberdinak.

Adibidez, liburua zabaltzen duten bertsoak kontuan hartzen baditugu:

“Harpetako oroipenetatik, urruneko dundunen
Hots-joa dator, orduko tanka giza-min”

hitzen silaba kopuruaren eskema ikusi beharko genuke:

4- 6- 4- 3
1- 2- 2- 3- 2- 2- 1

eta azpimarratu bigarren bertsoaren eskema guztiz simetrikoa, eta laukoen paralelismoa lehen bertsoan.

Eta bigarren, musikaren erabilpena dela eta, egilearen arrazoi biografikoak izan behar ditugu kontutan. Kantazalea, bertsozalea, herri literaturaren ikertzaile izan genuen Juan Mari Lekuona eta zaletasun guztiok lotuta daude musikarekin. Ez da arraroa, beraz, *Mimodramak eta ikonoak* liburuan aipatzen den lehen artea musika izatea: “Obertura” deitzen baita lehen poema, eta musikaz blai agertzen da lehen atala, gerora jaitsi bada ere testuan duen presentzia, nahiz eta ez moteldu poemen sonoritatea.

2.4. Erretorika

Goian egindako zerrenda irakurtzen badugu, inpresio nagusia izango dugu: ez duela arte bat beste baten gainetik jartzen. Eta horrela oso hurbilean agertzen dira literaturaren aipamenak (51) eta arkitekturarenak (45).

Dena dela, eta kontuan hartzen badugu hainbat hitz arrunt (leiho, ate) jartzen dituela arkitekturaren eremuan, garbi dago Juan Mari Lekuonaren artean irakurketa marraztu dezakegula. Ugariak dira arte aipamenak liburuan, ugariagoak bukaera aldean, objektuen deskribapenetik pertsonaia historikoen deskribapenera igarotzen denean, agian liburuaren azken aldea sinboloz eta enblemaz beteago ematen duenean.

Aipatu beharko litzateke aipuen aberastasuna ere. Arte askotako hitzak agertzen dira, eta beti ere tartekatuta egiten ditu jantzi eta jasoak herrikoi eta txiki-ekin eta arkitektura zein pinturarekin batera agertzen dira arte txikiak, diseinua, edo Juan Mari Lekuonak idazten zuen bezala “deseinua”, horrela lehena-go ikusi dugun ezaugarria betetzen duelarik: klasikoa da ikuskera, baina modernitatez jantzia, eta gaurkotasunari tokia emanez, bizia. Ez da arraroa literaturaren arloan jasoarekin batera herri literatura agertzea, eta, haren orpote, musika, ezaguna baita Juan Mari Lekuonak musikarekin lotzen duela herri poesia, eta bertsolaritzak beraren hezkuntza afektiboan izan duen garrantzia.

Arkitekturaren nagusitasuna ere aipatu beharko genuke hemen, bera baita bigarren postuan aipatzen den artea. Beharbada, badago horretarako arrazoirren bat. Esan ohi da *Mimodramak eta ikonoak* liburua *itinerarium mentis* bat dela, baina kolektibitate baten *itinerarium*-a da batez ere liburua, pertsona bakar batena baino gehiago. Eta arte kolektiboa badugu, horixe da arkitektura eta hirigintza, talde eta pertsona multzo batentzat sortzen den arte kolektiboa. Egia da atal horretan Jorge Oteizaren irudiak asko pisatzen duela, zeren arkitekturari egiten zaizkion aipamenean artean azpimarratu beharko genituzke alde batetik arte primitiboari eta hilobiegi egindako aipamenak, Orioko eskultorea aipatuz, eta bestetik elizako arkitekturaren pisua. Alde biak oso aipagarriak dira arte lan hau sortzeko orduan.

2.5. Soziologia

Espazio interartistikoaren azken eremua soziologiak eratzen duena da eta eremu hori museoeekin guztiz loturik dago. Hona hemen aztertzaileek ematen duten azalpena:

El paradigma sociológico vincula los factores contextuales que hacen posible la eficacia comunicativa de las obras con los condicionamientos de tipo institucional. La proyección de un modelo de análisis semejante sobre el museo permite explorar el modo en que este espacio instaure nuevas formas de leer el arte y ocasionalmente brinda a la literatura marcos de recepción condicionados por la función que la comunidad atribuye a los lenguajes artísticos (Cabo, Rábade, 2006, 388).

Planteamendu horrek bide bi zabaltzen ditu Juan Mari Lekuonaren *Mimodramak eta ikonoak* irakurtzeko orduan. Batetik, Clara Janésen lanean esaten zen bezala eta haren iritzia jarraituz, irakur dezakegu Juan Mari Lekuonaren liburua irudi historikoen museo bat balitz bezala, eta neurri horretan pertsonaia historikoen zerrenda eta hurrenkera egiterako orduan, gure begirada eta ideologia mugiarazten ditu egileak. San Martin Txiki, Atarrabi, Bereterretxe, Axular, Berdabio, Barandiaran... historia eta fikzioa nahastuz, joera kultura-egileak eta biolentziak agertuz begirada historiko bat sortzen du Juan Mari Lekuonak. Pinturaren eta literaturaren arteko harremanetan aditu den Eric Bou (2001) irakasleak aztertu ditu nola jokatu duten poetek pintura adierazteko orduan. Zenbait liburutan, arte museoetan oinarrituz sortu dituzte poema liburuak. Ez da Lekuonaren praktika horren jarraitzaile zuzena, baina neurri berean poeta-historiaren- museoaren barnean kokatu da, bere arte esperientzia erakutsiz eta literatura egiteko erabiliz.

Bigarren azterketak, ordea, azalduko luke zein den *Mimodramak eta ikonoak* liburu horrek gure sistema literarioan izan duen eragina, eta hartu duen tokia. Eta ez da zalantzarik, liburuak toki kanonikoa hartu duela gure poesiarren historian, baina era berean jarraitzailek ez duen liburua dugu, edo ia jarraitzailek gabea, zeren Amaia Iturbideren bide poetikoak Juan Mari Lekuonaren estetikaren bidetik jarraitzen du, baina era berean beste bide estetiko ugariak hartu ditu euskal poesiak, joera sublimetik urrun batzuetan eta kulturalismoa gaitzetsiz besteetan. Dena dela, badira beste poeta batzuk ere haren bidean dabiltzanak: adibidez, Koldo Mitxelena Kulturunean Juan Mari Lekuonari buruz mintzaldi batzuk eratu eta *Egan* aldizkarian (2002-3/4) poetari buruzko monografiakoa argitaratu zutenak: Patxi Ezkiaga, Jose Luis Padron, Mirari García de Cortázar eta Pello Otxoteko.

- sei kabaloko; sei ampefika = pintura, deseinu
- kubo mafikoa = deseinu
- oberec = pintura
- mafalito = eskultura
- mitoc = literatura
- liburu = literatura
- katedrales = arkitekture
- kina = deseinu
- kronlexa = eskultura
- teile = arkitekture
- habea = arkitekture
- lilola = arkitekture
- marfo = pintura
- eltura = arkitekture
- ele zahar = literatura (ahakoa)
- orlatuetan = literatura
- arkeozaintza = arkeologia
- mitologia = literatura
- itinerariu mentis = literatura
- mimosdramak = literatura
- ihonak = deseinu

BARANDIARAN

Sei aurpegiko, sei koloreko. Seiak^{*p.}
nahastuz, seiak txandatur. Hala da
giza ulerkuntzen kubo magikoa,^{*p. qom.}
sei hegaleko aingeruaren kosmobisioa.

Okrea^{*p.} ezilkor. Megalitoa^{*a} iraunkor.
Mitoa^{*l} adierazpide. Liburu^{*a} berri on.
Katedralea^{*a} gizarte. Hiri^{*a} etorkizun.

Antzinako gestuak datoz kontzientziaren
azalera: orain bat, gero bestea.
Bildumenaren bizgarritasuna; zuhaitzen babes;
kronlexaren^{*a} kontsumazioa; teilaren^{*a} jabegoa;
eguzkiaren^{*a} bidaia; habearen^{*a} halabeharra...

Kultur ikuspegia hezur-mamitzerakoan,
gauza urria zen aztarnategiek ziotena:
harpe, hilobi,^{*a} margo,^{*p.} egitura.^{*a}
Aberatsago zitekeen ele zaharren^{*l} usmoa,
erlatoetan^{*l} antzirudituz zer den mundua.

Gurpildu zuen, azkenik, funtsaren funtsa:
“Berez inor ez da ezer. Beste baten
esku dago orobiraren izaera”.

Arkeogaiak mitoen^{*c} bidez^{*l} oldozterakoan,
itinerarium mentis^{*l} bateko zantzuak ziren,
—lekuko estimagarri— mimodramak^{*l} eta ikonoak.^{*a/l}

Oiartzun, 1990-11-22.

SAN MARTIN TXIKI

Oilarite bisigotikoak, zaldi-ferrazko
leihotik, argi gorritz keinatzen zuen,
eta peristefanon martiri kantua aletzen.

Zenobioko kutxan gorderik jakinduria:
larruzko kodexaren etimologiak. Ahoz-
-aho zebilen, errepika akonpasatuan,
hamabi zenbakien ritornello druidikoa.

Santu mozorrotuak —mozorro santutuak—
heroiaren ausardiaz ostu zizkion
geinuari, gaztain hostoen arketipoa,
sorogiroen egutegia, eiheraren ardatz zurajea.

Lazaretoa eraikitako ongile hark
iragon zuen jentil herriko zubia, sendatuz
hango izurritea, ekarriz urrea
eta garia. Erromatar gudari hark,
kapa erdibanatzean, hona mimodramaz
gauzatu parabola xumearen mami ugaria.

Absidean dirau, bizi-zuhaitzak inguratua,
trogloditen bisaiaz, zaldizkoen ajedrezatuaz,
purpurazko kaliza dirdaitsu eskuan.

- zaldi ferrazko leihotik = arkitekturen - peristefanon = literaturaren - keinatzen = literaturaren / musika - etimologiak = literaturaren - ritornello = (errepika) literaturaren - akonpasatuan = literaturaren antzerki - errepika = deribazio 85 - leihotik zubia = arkitekturen - mimodramaz = literaturaren,	- pambolo = literaturaren - absidean = arkitekturen - bizi-zuhaitzak = arkitekturen - ajedrezatuaz = deribazio - purpurazko kaliza = arte beldur

BILIOGRAFIA

- LEKUONA, Juan Mari (1990): *Mimodramak eta ikonoak*. Erein. Donostia.
- ALONSO, Sara (2004): “Literatura e música” in CASAS, Arturo (coord.): *Elementos de crítica literaria*. Xerais. Vigo. 493-508.
- BOU, Enric (2001): *Pintura en el aire. Arte y Literatura en la Modernidad*. Pretextos. Valencia.
- CABO, Fernando; RABADE, María do Cebreiro (2006): *Manual de Teoría de la literatura*. Castalia. Madrid.
- GARCIA TRUJILLO, Sebastian; ITURBIDE, Amaia; KORTAZAR, Jon (1997): *Leibo oihalen mugetan*. Erein. Donostia.
- ITURBIDE, Amaia (2002): *Mimodramak eta ikonoak gidari, estetika barrena*. Arabako Foru aldundia. Gasteiz.
- JANES, Clara (1991): *Emblemas. Caballo griego para la poesía*. Madril.
- RODRIGUEZ, César (2004): “Literatura e Artes plásticas” in CASAS, Arturo (coord.): *Elementos de crítica literaria*. Xerais. Vigo. 509-531.